

Jön Türkler ve Siyasetin Askerileşmesi

Jon Turks and The Militarization of Politics

Güzide TIRNAVA ÖZKAYA*

ÖZ

Silahlı bir güç olan ordunun, parçası olduğu yönetimin içinde ayrı bir güç merkezi olarak yönetimde söz sahibi olması veya yönetimi ele geçirmesi yönündeki gayretler, Osmanlı Devleti'nin merkezî gücünü kaybettiği son dönemlerde ziyadesiyle artmıştır. Askerî personelin siyasete müdahil olmasında kendi görev alanından kaynaklanan istenmeyen gelişata engel olmak maksatlı niyet/tutumlar olmakla birlikte silahlı gücün komutasını elinde bulunduranların daha büyük güç elde etme arzularının da etkisi olmuştur. Askerî liderlerin ordunun aslı işlevlerinin önüne geçen şahsi hırsları; diğer ordu mensupları arasında huzursuzluk yaratmak, disiplini bozmakla birlikte diğer bir kısmının hak arayışı mücadelesine girdikleri ve/veya yeni bir güç odağı oluşturma hırasına sürüklenmelerine de sebep olmuştur. Batı etkisiyle açılan modern askerî okullardan mezun olan ve mektepli adı verilen askerler ile alaylı olarak tabir edilen askerler arasındaki gücü elinde bulundurma mücadelesi Osmanlı'nın 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarına damgasını vurmuştur. Avrupa ülkelerine eğitime gönderilen subayların etkisinde ve özellikle Rumeli'nde görev yapan mektepli subayların dahli ve idaresinde gerçekleşen Jön Türk Hareketi, ordu içinde askerinin siyasete müdahalesinin ilk örneğini teşkil etmesi bakımından incelenmeğe değer görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, İttihat ve Terakkî Cemiyeti, Jön Türkler, Sivil-Asker İlişkileri.

ABSTRACT

The army being an armed force and a part of the administration, its efforts to become a separate center of power in the administration or the efforts to seize the administration, had significantly increased during the last period of the Ottoman Empire's loss of central power. The military personnel's intervention to politics is due to the military personnel's efforts to prevent the occurrence of the unwanted developments/problems military was facing in its work space. The desire of the commanders of the armed forces obtaining higher powers have affected this situation as well. Personal ambitions have prevented the essential functions of the army, which has caused discomfort between military personnel, became undisciplined and caused some individuals' to seek rights or caused some to get ambitious to create a new focus of power. The struggle to hold on to power between the soldiers who graduated from modern military schools opened under the influence of the west, called "mektepli", and the soldiers called regiments, left its mark on the late 19th and early 20th centuries of the Ottoman Empire. The Young Turk Movement, which took place under the influence of officers sent to European countries for training and especially with

* Doktora Öğrencisi, Millî Savunma Bakanlığı, tirnavag@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-9559-10128371>).

the involvement and management of schooled officers serving in Rumelia, was deemed worth examining as it constitutes the first example of military intervention in politics.

Keywords: *Abdülhamid II, Civil-Military Relationship, Committee of Union and Progress, Young Turks.*

Extended Summary

“Army” and “central state” have been the keys to the political structure in Turks since the nomadic Asian societies. One of the main political determinants of the Ottoman Empire in terms of state foundations is the skillful use of physical (military) power. Moreover, it is normal that the military presence of a state that constantly pursues a policy of territorial expansion comes first. Therefore, society; It is completely oriented towards war, organized for war and militarized.

In the Ottoman Empire, soldiers intervened in politics for different political purposes, with different alliances and in different ways. Military schools opened in Western style and the education system in military schools opened the door for the army to interfere in politics. Another reason that triggered the tendency of the army, equipped with Western techniques, to change the political system by taking advantage of the violent tools it possessed, was the conflict between schoolmen and regiments within the army.

The regimental officers-modern military cadres conflict within the army did not remain at the level of internal tension due to the influence of the general political atmosphere in the Ottoman Empire. While modern military cadres, called “mektepli”, played an active role in the declaration of the First Constitutional Monarchy, regimental officers called “alaylı” kept their distance from the events.

Within the Young Turk movement, modern Ottoman officers have gained a greater place both in number and in terms of influence. At the Young Turk Congress held in Paris in 1902, the Young Turks were divided into two wings, those who saw the military’s direct intervention in the current administration as legitimate and those who did not. At the 2nd Young Turk Congress held in 1907, the place of modern military cadres within the Young Turk Movement was legitimized.

In addition to the general dissatisfaction experienced by the increasing oppressive regime among the soldiers, it fueled the already existing conflict between the regimental soldiers and the modern military cadres and drew it to another area. After a series of events in the form of an uprising against the administration in several different places and times, the March 31 Incident in Istanbul was suppressed by “hunter battalions” coming from the headquarters of the Committee of Union and Progress (CUP). However, the soldiers who participated in the uprising were trained and idealized with the idea that they were the protectors of freedoms, and they were intended to be an element of assurance and balance against all kinds of extremism against domestic politics and the Constitutional Monarchy.

The peak of the involvement of modern Ottoman military cadres in politics under the umbrella of the Committee of Union and Progress(CUP) was the Bâb-ı Âlî Raid, which was carried out under the extraordinary conditions created by the murder of Nazım Pasha on January 23, 1913. This attempt to give the Committee of Union and Progress an undisputed superiority in the parliament and the government did not take place within the order of command. The Bâb-ı Âlî Raid of 1913 ushered in the Era of Enver, Talat and Cemal Pashas, which would continue until the Autumn of 1918.

Giriş

Siyasal kurum olarak ordu; halkı, savaşçı dürtünün harekete geçirildiği durumlarda yönlendirir ve askerler, kendi kapsamlı örgütlenmeleriyle, kendi görevleri olarak düşündükleri her neyse o uğurda savaşıklarını düşünmeye meyilli olurlar. Herhangi bir toplumsal düzeydeki bir askeri kurumun kararları ve/veya uygulamaları doğal olarak siyasal yaşamı ve en az onun

kadar da iktisadi yaşamı etkiler. Ordunun en önemli ve anlamlı işlevinin var olan toplumsal düzeni desteklemek ve korumak olmasının yanında toplumsal düzen içindeki siyasal sürecin istikrara kavuşmasında (kavuşturmakta) ve desteklemekte ordunun kendi menfaatinin olduğu da açıktır¹.

Herhangi bir toplumun kilit kurumları hep birlikte siyasî bir gövdenin yapıtaşlarını oluşturur ve bir nevi genetik kod şeklinde toplumun kalıtsal belirleyicilerini kuşaktan kuşağa aktarırlar. Kilit bir kurum olan ordu için de yaşamsal olan kendi kimliğinin sürdürülmesinden çok, o anda olduğu ve özellikle de anlarındaki asker imgesi ve kültürünün sürdürülmesidir. Böylece askerî kurum (ordu); kendi iç kararlılığı doğrultusunda, ulus veya imparatorluk koşullarına göre ve dolayısıyla da uluslararası kabul edilmiş rollerine uygun olarak, ulus veya imparatorluk normlarını içerecek biçimde gelişir. Bunun yanında, doğası gereği devletin gücüyle uyumlu bir iktisadi temele sahip olduğu için ordu kendisini idame ettiren bir güç üretir. Bu durumda ordunun sahip olduğu siyasal dayanaklar kendi kaynakları olup askerî gücün sivil güçten destek alma ve bu desteği artırma çabaları söz konusu olur. Kamu siyasetini etkileme araçlarını da içeren bu siyasal dayanakların en önemlileri; ordunun uzmanlık derecesi, popülerliği, meşruiyeti, örgütlenmesi, iktisadi gücü ve insan gücüdür. Özellikle devlet denetimi zayıfladığı zamanlarda bu dayanaklar, orduyu hükümetin siyasal faaliyet alanına sokma alışkanlığında olmuştur. Dolayısıyla askerî siyaset hiçbir zaman toplumsal bütünden ayrı değildir. Osmanlı ordusu için de durum böyle olmuştur².

1. Osmanlı Ordusu'nun Yapısı

Konar göçer Asya toplumlarından beri Türklerde, “ordu” ve “merkezî devlet” siyasal yapının anahtarlarını oluşturmaktadır³. Osmanlı Devleti'nin de devlet temelleri açısından ana siyasî belirleyicilerinden biri, fiziksel (askerî) gücün ustaca kullanılmasıdır. Bu durum, yönetici bir askerî soylular grubu oluşmasında etkili olmuştur⁴ ve bu da fütühât anlayışının doğal bir sonucudur. Bu sebeple toplum; bütünüyle savaşa yönelmiş, savaşa göre örgütlenmiş, askerleşmiştir⁵. Kuruluşundan itibaren fütühât anlayışını devlet felsefesinin merkezine alan Osmanlı Devleti'nde ordu, tabii olarak devlet sistematığının merkezinde yer alır⁶. Nitekim devletin merkezde konumlandığı askerî sınıfın vergi muafiyetiyle reayadan ayrı tutulduğu anlaşılmaktadır⁷.

Kuruluş Dönemi'nden itibaren Osmanlı ordusunun çoğunluğunu oluşturan askerî güç bileşeni; başlıca temin kaynağı Anadolu olan ve Müslüman Türk köylülerinden oluşan tımarlı sipahilerdir. Bu teşkilat, barış zamanı tarım-hayvancılık yapmak, savaş zamanı ihtiyaç duyulan askeri temin etmek ve fethedilen topraklardaki güvenliği sağlamakla mesuldür⁸. Sayısı zamanla 130.000'i bulan tımarlı sipahilerin ordu içerisindeki gücü 16. yüzyıl sonlarına kadar devam etmiştir. Zamanla merkezin güvenliğinin önemini artırdıkça “dışarıda” bir güç olan tımarlı sipahilerin çokluğu avantaj değil, dezavantaj doğurmuş, merkezin güvenliğine muhtemel bir risk oluşturduğu algısıyla sayıları azaltılmış, 16. yüzyılda 130 bin olan sipahi gücü 17. yüzyılda 30 bine düşürülmüştür⁹.

¹ Turfan, *Jön Türklerin Yükselişi*, 24-27.

² M.Naim Turfan, *Jön Türklerin Yükselişi (Siyaset, Askerler ve Osmanlı'nın Çöküşü)*, çev. Mehmet Morali (İstanbul: Alfa Yayınları, 2013), 21-23.

³ Mevlüt Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1982), 40.

⁴ Turfan, *Jön Türklerin Yükselişi*, 35-36.

⁵ Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, 50.

⁶ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri: 1895-1908*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 219.

⁷ Halil İnalıcık, “Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi”, *Türkiye Günlüğü*, S. 11 (1990), s. 31.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*.

⁹ Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, 53. Osmanlı ordusunda yüzyıllara sarı ayrıntılı personel sayısını ele alan temel başvuru çalışmalarından olan bir eser için bkz. İsmail Hakkı Uzunçırşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları*, c. 1-2, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988).

Dış dünyadaki ekonomik dönüşümler Osmanlı Devleti içinde de hem askerî hem ekonomik gelişmelere sebep olmuştur. Başlıca etki, iç içe örgütlenmiş olan askerî ve toprak yapısında görülen bozulmalardır. Eskiden toprak, belirli başarı ve kamu yararı ölçütlerine göre dağıtılırken zamanla herkese verilir hale gelmiştir. Devlet maliyesi zor durumlara girdikçe Tımar toprakları vergilerini peşin ödeyebilenlere verilmeye başlanmıştır (iltizam). Bu durum; hem askerliğe karşı isteksizliğe hem de devlete peşin ödediği vergiyi halktan kat kat fazlasıyla çıkarmaya çalışan bir çıkar çevresinin (mültezim) oluşmasına sebep olmuştur. Fakat temin etmek zorunda olduğu birlikleri tesis edemeyerek payitahta karşı bir güç olmakla kalmıştır. Sonuç olarak devletin hem asker toplama hem de vergi toplama gücü düşmüştür¹⁰.

Yeniçeri Ocağı, merkezde asayiş sağlama göreviyle kurulduğu 1363 yılından itibaren gittikçe büyümüş, personel sayısı bakımından tımarlı sipahileri zamanla geçmiştir. Yeniçerilerin toplam sayılarına bakıldığında, 1560'de 12.000'e, 1590'te 30.000'e, 1600'de 50.000'e, 1800'de 100.000'e kadar yükseldikleri görülmektedir¹¹. Yeniçeri ocağının sayısal olarak artırıldığı dönem, merkezdeki askerî gücün padişahın güvenliğini sağlamak yanında, taşrada bulunan ve ordunun diğer kısmını teşkil eden tımarlı sipahilere karşı bir baskı unsuru olarak kullanılmıştır.

Padişahın kapıkulu askerlerinden olan Yeniçeri Ocağı da, özellikle 17. yüzyıldan itibaren padişahların otoritelerinin zayıflamasının da etkisiyle bozulmaya başlamıştır. Kapı kulları kapının kendisine sahip çıkmaya kalkışacak kadar ileri gitmişlerdir. Askerlikle ilgisi kalmayan kurum, disiplinsizliğin, görevi kötüye kullanmanın ve yolsuzluğun kol gezdiği başıbozuk bir hal almıştır. Bu kurumu düzeltmek mümkün olmamış, uzun süre büyük bir devlet sorunu olmuş, ancak Sultan II. Mahmud'un uzun zaman alan planlı eylemleriyle 1826'da tamamen ortadan kaldırılmıştır¹².

2. Askerlerin Siyasete Dahil Olması

Osmanlı tarihine bakıldığında yaklaşık olarak padişahların üçte birinin askerî darbe ile tahttan indirildiği görülür¹³. Modernite anlayışıyla 18. yüzyıldan itibaren açılmaya başlanan askerî eğitim müesseselerinin varlığı, ordu içerisinde yeni bir çift dinamik olgusunu doğurmuştur. Bu dinamikler, askerî okullardan mezun olan mektepliler ve meslekten gelerek askerî okul eğitimi almayan alaylılardır.

1826'da gerçekleşen Vaka-i Hayriye ile siyasetten uzak durması temin edilmeye çalışılan anlayıştan sonraki ilk büyük risk 1859 yılında Kuleli Süvari Kışlası'nda gerçekleşen Kuleli Vakası'dır. Bu teşebbüste ordu-ulema işbirliğiyle gerçekleşen, Tanzimat'a karşı bir eylem olup emir-komuta zinciri dışında yapılmıştır¹⁴.

Modern Batılı okullarında eğitime gönderilen subayların Avrupa'dan pozitivist düşüncelerle ülkeye geri dönmelerinden sonra siyaseti şekillendirme anlayışları artarak devam etmiştir. Nitekim Genç Osmanlılar da Sultan Abdülaziz'e karşı bu hareketin içinde olmuşlardır. Oluşumun içinde genç subaylar ve siviller mevcuttur. Amaçları "*Osmanlı İmparatorluğu'nda bir meclis-i meşveret'in kurulmasını sağlayarak, siyasi iktidarın paylaşılmasını kurumsallaştırmak, kuvvetler ayrımı sağlamak...*" olan Genç Osmanlılar, önerileri kabul edilmeyince Abdülaziz'i hal etmişlerdir. Başrolü Serasker Hüseyin Avni Paşa ve Mekatib-i Askeriye Nazırı Süleyman Paşa oynamıştır¹⁵.

Batılı tarzda açılmış modern askerî okullardan (tıbbiye, harbiye ve mülkiye) mezun olan subayların Genç Osmanlılar hareketi içerisindeki rolü, Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde Jön

¹⁰ Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, 63-65.

¹¹ Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, 53.

¹² Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, 62.

¹³ Türk tarihinde darbelere dair derleyici bir çalışma için bkz. Erhan Afyoncu, Ahmet Önal ve Uğur Demir, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî İsyanlar ve Darbeler*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2016) (5. Baskı).

¹⁴ Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, 70.

¹⁵ Ahmet Turan Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, (İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2013), 30-31.

Türk örgütlenmesi¹⁶dahilinde devam etmiştir. Jön Türk Hareketi, 1889 yılında “İttihad-ı Osmanî” ismiyle Askerî Tıbbiye’den başlayarak diğer askerî okullara yayılmayı hedeflemiştir. 20. yüzyıl başları itibariyle artarak devam eden bu “darbeci” anlayış, zamanla bütün askerî okul mezunlarına sirayet etmiştir¹⁷.

Modern subay kadroları her ne kadar askerî okullarda okuyanlardan oluşsa da uzun bir süre mektepli değil, geleneksel askerî eğitimden geçmiş alaylı denilen (üst rütbeli) subaylarda olmuştur¹⁸. Tedrisat, tecrübe, meratib ve mülkî görevlerin farklılıklarından doğan sebeplerle bu kadrolar arasında zamanla mektepli-alaylı kutuplaşmaları başlamıştır. Alaylı subaylar kendilerini daha yüksek bir konumda göstermesi bakımından “tecrübe” olgusuna dikkat çekerlerken, mektepliler de almış oldukları “eğitim”in önemini vurgulama yoluna gitmişlerdir. Bu rekabet, yapıcı olmaktan ziyade yıkıcı bir şekilde tezahür etmiş ve devletin yıkılmasına kadar da devam etmiştir¹⁹.

Meşrutiyet’in ilan edilmesinde “mektepli” denilen modern askerî kadrolar etkin olurken, alaylılar daha geri planda kalmayı tercih etmişlerdir. 1901’de patlak veren komitacılık faaliyetleri nedeniyle mektepli subaylar; Balkanlardaki kargaşaya müdahale imkânlarını güçlendirebilmek için, çoğunlukla merkezi Makedonya’da bulunan 3’üncü Ordu’ya tayin edilmişlerdir. Bu tayinlerle mektepli-alaylı çatışmasının önüne geçmek de hedeflenmiştir. Siyasî ve kültürel alanda olduğu kadar iktisadî bakımdan da diğer Anadolu ahalisinden daha rahat yaşanan Rumeli’de ordu mensupları da geniş bir serbestlik içinde hareket etmişlerdir. Ayrıca sabah akşam komitacı yakalamak için silahlı çatışmalarla da pişen bu genç zabıtların arasında “silah arkadaşlığı”nın verdiği bir yakınlık ve siyasal ideal birliği de oluşmuştur²⁰. Dolayısıyla 3’üncü Ordu’yu ve hatta İttihat ve Terakkî Cemiyeti (İTC)’nin lider kadrosunu oluşturan kişileri Osmanlı Devleti’ndeki siyasî gelişmeleri yönlendirmeye iten zihniyet böyle bir ortamda gelişmiş ve Rumeli’de kazanılan bölgesel başarılarından hareketle aynı politikaların ve askerî harekâtların Osmanlı Devleti’nin geneline uygulanmak istemesi de bu tecrübeden ilham almıştır.

Jön Türklerin genç Osmanlı subayları üzerindeki etkileri, 1902 yılında Paris’te düzenlenen Jön Türk Kongresi’nde de kendini gösterir²¹. Osmanlı’da meşrutî yönetime nasıl geçileceğinin tartışıldığı kongrede, Prens Sabahattin’in de içinde çoğunluk başarıya ulaşmak için ordunun bu işte yer almasının gerek-şart olduğunu ileri sürmüşler, ancak Ahmet Rıza ve taraftarları bu görüşü kabul etmemişlerdir²². Jön Türkler Hareketi’nin içinde askerinin mevcut yönetime doğrudan müdahalesini meşru gören ve görmeyen iki grup oluştuğu görülmektedir. Yaşanan bölünme devlet yönetimine talip bir hareketin, bünyesindeki askerî kadroları hem kendi içerisinde hem de devlet içerisinde nereye konumlandırması gerektiği ile ilgili bir tartışmanın sonucudur²³. 1902’de Paris’te anlaşmaya varılamayan askerî müdahalelerin meşru sayılması

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. *Jön Türklerin Yükselişi (Siyaset, Askerler ve Osmanlı’nın Çöküşü)*.

¹⁷ Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, 37, Ayrıntılı bilgi için bkz. Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Adem Ölmez, *Modern Osmanlı Ordusunda Alaylılar ve Mektepliler(1826-1918)*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2017).

¹⁹ Alkan *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, 41-51, 74-76.

²⁰ Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, 61-74.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ernest E. Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, çev. Nuran Yavuz, (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2007), 85-97.

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Ernest E. Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, çev. Nuran Yavuz, (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2007), 85-97.

²³ Fakat şu da belirtilmelidir ki, her ne kadar salt askerî bir hareket olursa olsun, fikrî akımların motivasyonu da inkar edilemez. Bu dönemde militarizm akımının da beraberinde milliyetçilik ruhunu getirdiği söylenebilir. Bkz. Şeyda Nur Koca, *Askeri Sosyoloji Bağlamında Morris Janowitz’in ve Samuel P. Huntington’ın Sivil-Asker İlişkileri Modellenmesine Göre Türkiye Sivil-Asker İlişkilerinin Sosyolojik Analizi*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2022), 45.

konusu, 1907’de yapılan 2. Jön Türk Kongresi’nde²⁴ karara bağlanmıştır. Bu kararda, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleşme fikrinin etkili olduğu görülür²⁵.

1907’de Paris’te ikinci kez toplanan kongre sonrası askerî müdahalelerin meşru olacağı kararının doğurduğu sonuçlardan biri, 3 Temmuz 1908’de Resne’de Kolağası Niyazi Bey’in toplam 400 kişilik yarı yarıya asker ve sivilden oluşan bir grupla isyan başlatmıştır. Bu hareket İstanbul’a meşrutiyeti tekrar ilan etmesi yönünde yapılmış askerî bir baskıdır. Sultan II. Abdülhamid, görevlendirdiği tümen komutanları ayaklanmayı bastırmada başarılı olamadığından 24 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyeti ilân etmek zorunda²⁶ kalmıştır²⁷. Meydana gelişi itibariyle bir halk hareketi olmayıp tamamen askerî bir ihtilal olan bu olay²⁸, modern askerî kadroların İTC’nin doğal bir bileşeni haline geldiğini ve Cemiyet’in hedeflediği siyaset biçimini yönetime geçirme konusundaki kararlılığı ve isteğini göstermesi açısından önemlidir²⁹.

II. Meşrutiyet’in ilanı ile tüm çevrelerde görülen ilk izlenim kısa süren bir şaşkınlık, “hürriyet” gösterileri, sanki bir bayram havası olmuş, çok geçmeden bilhassa İstanbul’da anarşi denebilecek seviyede başıboşluk ve asayişsizlik yaşanmıştır. Siyasî mahkumlar için çıkarılan affın adı mahkumları da kapsayacak şekilde genişletilmesi emniyetin bu derece bozulmasının başlıca sebeplerindendir. Asayiş sıkıntısı o dereceye gelmiştir ki zabıta devriyelerine Cemiyet’ten birer kişi ilâve edilmesi tedbiri alınmıştır. Taşrada da benzer olaylar yaşanmış, fırsattan istifadeyle şahsî husumetler-küçük düşmanlık ve birikmiş kinler ortaya çıkmış, asayiş bozmuştur. İstanbul matbuatı da bu hürriyet dalgasıyla, geniş bir sorumsuzluk alanında, her türlü hakaret vb.nin sergilendiği bir dönem yaşamış ve bizzat İttihat ve Terakkî yönetiminin hazırladığı sansür kanunu ile bu başıbozukluğun önüne geçilmeye çalışılmıştır³⁰.

İttihatçılar, Meşrutiyet’in ilanı ile istedikleri düzene kavuşmuşlar, fakat devlet yönetimi tecrübesi olmayan oldukça genç kişiler (küçük rütbeli subaylar, genç memurlar vs.) olmaları sebebiyle iktidarı bizzat ele alamamışlardır. Oluşturulan kabinelerin üyelerinden istemediklerinin değiştirilmesi vb. daha çok askerî gücün etkisi dahilinde müdahalelerde³¹ bulunmuşlardır. Aynı yıl yapılan Meclis-i Mebusan seçimlerinde³² İTC, tüm siyasî süreçleri kontrolü altına alabilecek bir çoğunluk teşkil ederek bir adedi hariç olmak üzere bütün sandalyeleri kazanmıştır³³.

Aynı dönemde sivil bürokraside olduğu kadar askerî hiyerarşide de bir başıboşluk dönemi yaşanmıştır. Cemiyete mensup küçük rütbeli subaylardan oluşan heyetler huzurunda koca koca Paşalara sadakat yemini yaptırılmıştır. Çok az Paşa bu uygulamaya karşı çıkmıştır. Aslen III.Ordu’da başlayan siyasileşme, Meşrutiyet’in ilânından sonra hemen hemen bütün askerî garnizonlara yayılmıştır. Askerî okullardaki tüm öğrenci ve görevli subaylar da daha önceden Cemiyetle ilişkisi olan kıdemli hürriyetçiler tarafından “Kanun-ı Esasî’ye sadık kalacaklarına” yemin ettirilmiştir. Cemiyet başlangıçta bu yolla askerlerin üzerinde manevî bir nüfuz sağlamışsa da bu işlemin giderek bir baskı unsuru haline gelmesiyle daha sonra yaşanacak hoşnutsuzlukların ilk kıvılcımı olmuştur. Cemiyet’e üyelik, devlet içinde herhangi bir görev almak veya görevde yükselmek için ya da servet ve nüfuz elde etmek için dahi yegâne gerekli şey haline almıştır. Dolayısıyla memlekette bir halk hareketi yaratılamamış ve yeni “ayrıcalıklı” bir kitle oluşmuştur.

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ramsaur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, 144-153.

²⁵ Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, 112-118.

²⁶ 3’üncü Ordu’da yaşanan birçok sıkıntı; zabıt maaşlarının gecikmesi bazen ödenememesi, terfi haksızlıkları, askerî hiyerarşinin göstergesi üniforma ve aksesuarlarının teminindeki aksaklıklar vs. 1908 ihtilalinin arka planındaki sebeplerdendir. Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, 67-74.

²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, çev. Ayda Erbal (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 95-275.

²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, çev. Ayda Erbal (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 95-275.

²⁹ Bozdemir, *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*, 74, Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, 127-130.

³⁰ Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, 99-103.

³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, çev. Nuran Yavuz, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2016), 81-102.

³² Ayrıntılı bilgi için bkz. Kansu, *1908 Devrimi*, 277-361, 379-454.

³³ Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, 139-195.

Başlangıçta Meşrutiyet'i ilan etmek için dağa çıkan sonra da sokağa dökülen genç zabıtlar, iyi niyetli gayretlere rağmen kışlarına dönemeyip sokakta kalmışlardır³⁴.

Siyasî istikrarsızlık toplumda ve mecliste İttihat ve Terakkî'ye karşı bir muhalefetin oluşmasına neden olmuştur. Askerlerin arasında artan baskıcı rejim yaşanan genel hoşnutsuzluklara ilaveten zaten mevcut alaylı-mektepli çekişmesini³⁵ körüklemiş ve başka bir alana doğru çekmiştir. Önceleri sadece zabıtları etkileyen siyasîleşme, erler arasında da yayılmıştır. Önce Edirne'de “küçük ölçekli bir 31 Mart vakası” olarak görülebilecek fakat ideolojik olmayan hissî bir ayaklanma yaşanmış, olay büyümeden telkin ve sükunetle aşılmış, sadece küçük bir grup cezalandırılmıştır. Asıl önemli hadise; 1908 Ekim ayının son günlerinde meydana gelen, Taşkışla'da kalan alay mensuplarının terhislerine az bir zaman kala Cidde'ye sevk edilme emri üzerine yaşanan ayaklanmadır. Ayaklanma, geçmişte askerlerin arasında yaşanan sıkıntılarda olduğu üzere babacan alaylı subaylar marifetiyle değil Selanik'ten getirilen avcı taburları ve sert zabıtlar eliyle şiddetle bastırılmıştır. Bir diğer olay ise; 1909 Mart ayının son günlerinde, Yıldız Sarayı'nı korumakla görevli Arap ve Arnavut askerlerin yerine Türk asıllı askerler görevlendirilmesi sebebiyle yaşanmıştır. Arnavut erler direnç göstermiş, buna karşılık avcı taburları vasıtasıyla şiddet uygulanmak suretiyle müdahale edilmek istense de sonuçta kan dökülmeden engellenmiştir³⁶.

Cemiyet'in ileri gelenleri, gerek fiilen siyasî iktidarı elde edememiş olmaları gerekse halen mevkiini koruyan Sultan II. Abdülhamid'in varlığından duydukları rahatsızlık nedeniyle kendilerini İstanbul'da güvende hissetmediklerinden Cemiyet'in merkezini de olduğu Selanik'ten İstanbul'a avcı taburlarını getirmişlerdir. Hürriyetin koruyucuları oldukları fikriyle eğitilen ve idealize edilen bu askerlerin, tamamen iç politikaya yönelik ve Meşrutiyet aleyhinde herhangi bir taşkınlığa karşı güvence ve denge unsuru olmaları amaçlanmıştır³⁷. Görüldüğü üzere Cemiyet kendini sadece bir siyasî fırka olarak görmeyip devletin kendisi olarak kabul etmektedir.

Hürriyetin teminatı gibi görülen avcı taburları, ilginçtir ki, 31 Mart sabahı isyana³⁸ kalkışan askerlerin de merkezi olmuştur. Birçok tarihi kaynak bu olayı tahlil ederken Selanik'ten gelen askerlerin mevcut askerlerden etkilenecek “gerici” söylemlere sahip olduğu bir nevi kandırıldıklarından bahseder. Ancak derin bir tahlil neticesinde olayın o kadar basit olmadığı görülebilecektir³⁹.

İTC'ye bağlı modern askerî kadrolara ilaveten Selanik'ten gönüllü olarak katılan Türk'ten başka Rum, Bulgar ve Musevi vatandaşları da havi Harekât Ordusu; İstanbul üzerine yürüyerek ayaklanmayı, adeta bir “saldırı/fetih” harekâtıyla, kışlayı toplarla abluka altına almak suretiyle, oldukça kanlı bir şekilde bastırılmış, sonuçta Osmanlı ordusunun iki grubu kardeş kavgasına tutuşmuş ve fırsattan istifade ile bir kez daha siyasî iktidar askerî müdahaleyle değiştirilmiş, olaylardan sorumlu tutulan Sultan II. Abdülhamit tahttan indirilmiş, alaylı subayların ordudan tasfiyesi⁴⁰ gerçekleştirilmiştir. Alkan'a göre bu durumun Türk siyasî hayatı açısından bir başka sonucu da; o günden sonra sık sık “irtica” kelimesinin yıpratma malzemesi ve “maşa” olarak kullanmaya müsait bir şekilde siyasî literatüre yerleşmiş olmasıdır⁴¹.

İsyanın bastırılmasından sonra İttihat ve Terakkî Cemiyeti eski güç ve nüfuzunu yeniden kazanmış, Babîlî bürokrasisi ise iyice sindirilerek ordunun ve Cemiyet'in tasarrufu altına geçmiştir. Eski dönemin destekçisi olarak görülenler, İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır. Ayrıca, Tensikat Kanunları ile memur kadroları azaltılmış, yaş haddiyle ve eski dönemin destekçisi

³⁴ Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, 104-106.

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ölmez, *Modern Osmanlı Ordusunda Alaylılar ve Mektepliler (1826-1918)*.

³⁶ Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, 109-112.

³⁷ Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, 112-113.

³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, Ankara: İmge Kitabevi, 2015.

³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ölmez, *Modern Osmanlı Ordusunda Alaylılar ve Mektepliler (1826-1918)*, 245-257; Turfan, *Jön Türklerin Yükselişi*, 232-247

⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ölmez, *Modern Osmanlı Ordusunda Alaylılar ve Mektepliler (1826-1918)*, 257-263.

⁴¹ Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, 134-144.

olmaları nedeniyle görevden almalar yapılmış, boşalan kadrolara Cemiyet'in güvendiği kişiler yerleştirilmiş, haksız yere verildiğine inanılan nişanlar geri alınmıştır. Mektepli subaylar meselesi bahane edilerek çok sayıda zabıt “Alaylı, yaşlı, işe yaramaz” gibi gerekçelerle kadrolarından atılmışlardır. Ayrıca eski dönemde haksız terfi ve rütbe aldıklarına inanılan birçok zabıt ve yüksek rütbeli subayın rütbeleri indirilmiştir⁴². Ordunun insan kaynakları bakımından yenilenmesi ve çağdaşlaşması sağlanmış olsa da tecrübeli kumandanların yerine daha birçoğu harp bile görmemiş tecrübesiz genç ihtilâlcı zabıtların geçmesi çok kısa süre sonra patlak veren Balkan Savaşları'nda yenilgi alınmasının sebeplerinden⁴³ olmuştur.

Ordu, darbe sonrasında beğenmediği kararları veto etme hakkını mahfuz tutmak kaydıyla idareyi sivillere terk etmiştir⁴⁴. Bu da İTC'nin devlet yönetiminde tam sivil idareyi kabul etmemesinin bir göstergesidir⁴⁵.

Sultan II. Abdülhamid'in 33 yıllık iktidarına son veren 1909 Müdahalesi sonrası İTC içerisinde askerî nüfuzun artması cemiyet içerisinde asker-sivil arasında tartışmalara yol açmıştır. En nihayetinde 1909 yılında yapılan kongrede Mustafa Kemal, ordu ile cemiyetin birbirinden ayrılması⁴⁶ ve askerlerin siyasî teşekküllere girmelerini önleyecek kanunî müeyyideler konmasını önermiştir. Bu öneri İTC nizamnamesinde yer almamış olsa da Cemiyet üyeleri tarafından takdir ve beğeni ile karşılanmış hatta bazı subaylar ordudan istifa etmişlerdir⁴⁷.

1912 yılında ortaya çıkan Arnavutluk isyanı, ordu ve siyasî muhalefet arasındaki ilişkileri su yüzüne çıkarması açısından önemlidir. İsyanın görünürdeki en önemli sebebi; 1912 yılının ilk aylarında yapılan ve tarihe “sopalı seçimler” olarak geçen seçimlerde İTC'nin hile ve cebirle Meclis çoğunluğunu ele geçirmesi ve birçok Arnavut mebusun Meclis dışında kalmasıdır. Diğer sebepler arasında, hükümetin yanlış tutumuna karşın Arnavut ihtirası ve menfaatperestliği, Müslüman Arnavutlara yapılan haksız uygulamalar, geçmişteki yararlılıklarına rağmen uygun karşılık görmemeleri de sayılabilir. Hem bir kısım zabitan hem de İstanbul'daki politikacılar arasında bir kısmı Arnavut isyanlarını desteklemişlerdir. İTC Hükümeti'nin sıkı askerî tedbirlerine rağmen 1912'nin bahar aylarında iyice yayılan isyanın yanında Arnavut asıllı bir grup Osmanlı zabitanın Manastır'da dağa çıkması ise İstanbul'da büyük yankı uyandırmış, bilhassa hükümet ve Cemiyet çevrelerinde endişe yaratmıştır. Çözüm için bir yandan asker sevk edilmiş bir yandan da ikna görüşmeleri yapılmıştır. Sonuçta isyancı askerler meslekten ihraç edilmiş, siyasi ağırlığı sarsılan hükümette kabine değişikliğine gidilmiştir. Cemiyet ileri gelenleri arasında da maneviyat kırıcı bir etki yapmıştır. İsyân ve sonrasında bir grup subayın dağa çıkmasının daha geniş ve önemli sonucu; Halaskaran-ı Zabitan Grubu Hareketinin ortaya çıkması olarak kabul edilmektedir⁴⁸.

Halaskaran-ı Zabitan Grubu Hareketi, Osmanlı Ordusunun gündelik siyasetle en fazla iç içe olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır. Orduda bir grup zabitanın İTC'ye karşı tavır belirtmesi bakımından önemlidir. Cemiyet'e yakın zabıtların özlük haklarını kolay elde etmeleri, itibar ve nüfuz kazanmalarına karşın siyasete katılan arkadaşlarını uzaktan izleyen büyük bir gayrimemnun zabıt kitlesinin varlığından söz edilmektedir. Daha 1910 yılında Edirne'deki 2'nci Ordu'ya mensup küçük rütbeli zabıtlar arasında baş gösteren bir muhalefet cereyanı, Cemiyet aleyhtarı bir renk kazanmış olup zabıtlar tayinlere siyaset karışmasından ve Alman taraftarı politikadan şikayet etmektedirler. Grup mensupları arasında 31 Mart olayı sonrası rütbeleri düşürülen ve sürgüne gönderilen küçük rütbeli subayların da olması dikkat çekicidir. Ayrıca 1912'deki seçimlerde İTC'nin bazı yerlerde ordu mensuplarını kullanarak seçime müdahale etmeleri de bu

⁴² Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, 147-154.

⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ölmez, *Modern Osmanlı Ordusunda Alaylılar ve Mektepliler (1826-1918)*, 267-270.

⁴⁴ Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, 195-225.

⁴⁵ Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, 195-225.

⁴⁶ Turfan, *Jön Türklerin Yükselişi*, s. 19'da ifade edildiği şekliyle “M. Kemal'in, silahlı kuvvetler mensuplarının öncelikli olarak kendi partilerine hizmet etmek amacıyla farklı parti/gruplar halinde hareket etmeleri durumunda, ordu disiplininin ve dolayısıyla da savaşma yeteneğinin zayıflayacağından endişe ettiği” görüşündedir.

⁴⁷ Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, 235-236.

⁴⁸ Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, 157-164.

grubun hareket noktalarından biri olmuştur. Söz konusu seçimlerde Meclis'e giremeyen muhalefet de bu gruba sempati duymuş ve destek vermiştir. Görülen odur ki; siyasi sistemin tikanıklığı bir kez daha askerî bir yöntemle aşılmaya çalışılmaktadır⁴⁹.

1912 yılının Haziran ayından itibaren temel istek olarak “seçimlerin Kanun-ı Esasi’ye uygun olarak yenilenmesi, Kamil Paşa’nın öncülüğünde bağımsız bir hükümet tesis edilmesi düşünülmüştür. Şura-yı Askerîye’ye verilen mektubun Padişah’a da arz edilmesi sonucunda, Padişah tarafından orduya hitaben bir beyanname yayımlanmış ve itidal telkin edilerek vatanın korunması vazifesiyle meşgul olmaları gerektiği hatırlatılmıştır. Devamında İTC’nin desteklediği Said Paşa Hükümeti istifa etmiş, dolayısıyla Cemiyet’in ağırlığı da sona ermiştir⁵⁰. Sonucunda İTC’nin siyasi ve askerî desteklerini kaybettiği değerlendirilen bu harekete karşı, seçimden hemen sonra Meclis’in çoğunluğuna da sahipken Cemiyet’in direnecek güç bulamaması, Cemiyet’in orduya ne denli bağımlı olduğunu da göstermektedir⁵¹.

Halaskaran Hareketi’nin en vahim sonuçlarından biri, ordunun bir kez daha siyasete karışmasıyla ordu içinde gruplaşmanın belirginleşmesi olmuştur. Zabitlerin kalpaklarına kadar uzanan bu farklılık, erlere kadar yansımış, taraflar birbirine düşman nazarıyla bakmaya başlamış, siyasi gerekçelerle ordunun önemli mevkilerine tecrübesiz personelin getirilmesi de ordunun zaafını artırmıştır. Bir diğer sonuç ise hareketin başarıya ulaşmasından önce yapılmış olsa da askerinin siyasetle uğraşmasını men eden “Mensubin-i Askeriye’nin Siyasiyat ile Men’i İştigali Zımnında Askeri Ceza Kanununa Zeyl Olmak Üzere Tanzim Olunan Layiha-i Kanuniye” adlı yasa teklifinin meclise sevk edilmesidir. Ancak bu tekliften bir sonuç çıkmamıştır⁵².

İTC’nin siyasete müdahale hususundaki en keskin dönüm noktası⁵³, 1913 Bâb-ı Âli Baskını’dır. Kurmay Yarbey Enver Paşa ve 200 İTC taraftarı, Cemal Paşa’nın yardımcıları ile Bâb-ı Âli’yi basıp silah zoru ile sadrazam Kâmil Paşa’yı istifaya zorlamışlardır. Bunların sonucunda askerî kadrolar sivil kadrolara karşı bir üstünlük kurmuş, yarbey Enver Bey Paşalığa yükseltilecek Harbiye Nezareti’nin başına, Talat Paşa da Dahiliye Nezareti’nin başına getirilmiştir⁵⁴.

Sonuç

Askerî eğitimi modernleştirme çabaları, subay ve subay adaylarının Avrupa’daki askerî okullara eğitim amacıyla gitmelerini sağlamıştır. Avrupa’daki fikrî hareketlerden etkilenen bu genç subaylar, orada görmüş oldukları askerî eğitimle birlikte sadece askerliğe değil, siyasete de ilgi duymuşlar ve Avrupa’daki “gelişimleri” sonucunda ülkenin kaderini belirlemeleri gerektiği zannına kapılmışlardır. Bunun doğal bir hak da olduğunu düşünen bu genç kadroların siyasetle bu kadar ilgilenmeleri askerlik mesleğine odaklanamamalarına ve sonuç olarak da Balkan Harbi’nde ordunun yenilmesine sebep olmuştur. Böylesine ağır sonuçlara sebep olan bu anlayış, Jön Türkler / Genç Osmanlılar ile Avrupa’da başlamıştır. Esasen bu tarihlerden önce askerlerin siyasete müdahaleleri olmadığı söylenemez. Fakat bu sürecin daha öncekilerden farkı, bir siyasi örgütlenme ve cemiyet teşekkülü ile birlikte gelmesidir. Osmanlı tarihinde daha önce gruplaşmalar olmasına rağmen bu dönemdeki gibi bir cemiyet ve partileşme faaliyeti söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla Jön Türk hareketi, siyasetin muhalif kadrolarında cemiyetleşme ve parti organizasyonu teşkil etmek bakımından Osmanlı tarihinde bir ilktir.

Jön Türkler, salt askerlerden oluşmasa ve zaman zaman sivil kişilerin askerî müdahalelerde devlet yönetiminde ordunun çok fazla yer almaması gerektiğini savunan kişileri

⁴⁹ Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, 165-167.

⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, 81-102

⁵¹ Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, 168-171.

⁵² Alkan, *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, 180-183.

⁵³ Bu süreçten daha sonra I. Dünya Savaşı dönemindeki sivil-asker ilişkilerine odaklanan bir çalışma için bkz. Hamza Dülger, “Askerî Siyaset ya da Siyasetin Askerlerce İlgâsı: Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devleti’nde Asker-Sivil Siyaset İlişkisi”, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 11 (2022), 1-30.

⁵⁴ Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, 351-353.

de ihtiva etse bile, cemiyetin kuruluş kodları siyasî müdahale eksenlidir. Askerî darbe, bunun yegâne yolu olarak görülmüştür. Zamanla cemiyetin içindeki asker çoğunluk sivilleri baskılayarak siyasetin darbe-muhalefet (asker-sivilden oluşan) ikilisini, darbe-asker ikilisine çevirmesine yol açmıştır. Böylelikle siyaset müessesesi birbiriyle rekabet eden iktidar ve sivil-asker muhalefet dinamiklerinden meydana gelirken, daha sonraları iktidar-asker dinamiklerine evrilmiştir. Ordunun siyasette sivil muhalefeti güçsüzleştirilmesi sonucunda Türk siyasetindeki muhalefet anlayışı asker merkezli bir hale gelmiştir. Bu, bu ekolün içinde sivil kişilerin olmadığı anlamına gelmemektedir. Zira Talat Paşa asker değil mülkî kökenli bir paşadır. Fakat uygulama safhasına bakıldığında sivil değil askerî reflekslere sahip olan bir anlayışla hareket ettiği görülür. Dolayısıyla Jön Türk hareketinin sonuçta ulaştığı nokta sadece idareyi askerlerin ele alması değil, bünyesindeki sivilleri dahi askerî bir anlayışa getirecek şekilde sonuçlanmıştır.

KAYNAKLAR

Afyoncu, Erhan, Ahmet Önal ve Uğur Demir. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2016 (5. Baskı).

Ahmad, Feroz. *İttihat ve Terakki (1908-1914)*. Çeviren Nuran Yavuz. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2016.

Alkan, Ahmet Turan. *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*. İstanbul: Ötüken Yayınevi, 2013.

Akşin, Sina. *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. Ankara: İmge Kitabevi, 2014.

Akşin, Sina. *31 Mart Olayı*. Ankara: İmge Kitabevi, 2015.

Bozdemir, Mevlüt. *Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1982.

Dülger, Hamza. “Askerî Siyaset ya da Siyasetin Askerlerce İlgâsı: Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'nde Asker-Sivil Siyaset İlişkisi”. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 11 (2022). 1-30.

İnalçık, Halil, “Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi”, *Türkiye Günlüğü*, S. 11 (1990), 30-41.

Kansu, Aykut. *1908 Devrimi*. Çev. Ayda Erbal, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Koca, Şeyda Nur. *Askeri Sosyoloji Bağlamında Morris Janowitz'in ve Samuel P. Huntington'ın Sivil-Asker İlişkileri Modellemesine Göre Türkiye Sivil-Asker İlişkilerinin Sosyolojik Analizi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2022

Mardin, Şerif. *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri: 1895-1908*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Ölmez, Adem. *Modern Osmanlı Ordusunda Alaylılar ve Mektepliler (1826-1918)*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.

Ramsaur, Ernest E. *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*. Çeviren Nuran Yavuz, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2007.

Turfan, M. Naim. *Jön Türklerin Yükselişi (Siyaset, Askerler ve Osmanlı'nın Çöküşü)*. Çeviren Mehmet Moralı. İstanbul: Alfa Yayınları, 2013.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*. c. 1-2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.